

– 524 с. 4. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і неklasичних інтерпретаціях. – Київ-Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 520 с.

А. С. Романюк, В. П. Мельник

ІНСТИТУТ КОГАБІТАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

В статті подається категоріальний і ретроспективний аналіз інституту когабітації. Робиться спроба екстраполювати західний досвід на українські умови та прорахувати його можливі наслідки.

Ключові слова: когабітація, взаємовідносини гілок влади

Поняття "когабітація"^{*} почали використовувати у політичній науці щодо характеристики взаємовідносин президента та глави уряду/уряду у Франції між 1986 та 1988 роками. Оскільки, виконавча влада президента та прем'єр-міністра в умовах напівпрезидентської форми правління взаємопов'язані, тому реальна реалізація їхніх конституційних повноважень залежить від партійного представництва глави держави та більшості в парламенті. Згідно з А.Лейпхартом французький президент до 1986 р. (початок першого випадку когабітації) був "...однозначно главою уряду, а прем'єр-міністр ним не був. Президентська влада була заснована більше на підтримці сильної парламентської більшості, ніж на конституційних повноваженнях"[1]. Фактично, всі дочасні прем'єр-міністри були залежні від президентів, які могли їх легко відправити у відставку, відповідно прем'єр-міністри мали не значний/формальний вплив на призначення/звільнення міністрів в уряді. У 1986 р. у Франції сформувалась ситуація, коли після парламентських виборів більшість у парламенті отримали опозиційні щодо президента Ф.Міттерана (його обрали від коаліції лівих сил і він представляв Соціалістичну партію Франції – А.Р.) політичні сили. Прем'єр-міністром протягом 1986-1988 рр. був Жак Шірак, який представляв право-центристські політичні сили (партія "Об'єднання за республіку"). Когабітація повторилася за часів президента Ф.Міттерана з 1993 до 1995 р., коли прем'єр-міністром був Едуард Балладюр – представник "Об'єднання за республіку" та за часів президенства Ж.Шірака з 1997 до 2002 р., коли прем'єр-міністром був представник Соціалістичної партії Ліонель Жоспен.

Особливістю когабітації було те, що президент за умов опозиційної щодо нього парламентської більшості втрачав право визначально впливати на призначення прем'єр-міністра і був змушений вносити на розгляд парламенту ту кандидатуру, яку йому пропонувала парламентська більшість. Щодо цієї ситуації Дж.Сарторі зазначив: "при об'єднаній більшості президент явно переважає над прем'єр-міністром і конституцією ... і навпаки, при розколотій більшості прем'єр-міністра підтримує його власна більшість у парламенті,

^{*} Термін походить від англійського слова cohabit – співжиття.

яка дає йому перевагу" над президентом[2]. Щодо інституту когабітації у напівпрезидентській системі, то співвідношення між президентом і прем'єр-міністром варто розглядати як систему з хиткою рівновагою, яка залежить від результатів парламентських виборів і того, на чийй стороні буде депутатська більшість у парламенті. М.Котта зазначив, що у Франції "...президент ніколи не втрачає надії повернути свою важливу роль у результаті або подальших парламентських, або президентських виборів"[3]. Слід однак зазначити, що в ситуаціях когабітації у Франції рівень протистояння був допустимий і сторони не намагались відкрито одна одну поборювати. Зокрема, Ф.Міттеран демонстрував переважно правий підхід щодо економічних та військових питань. Дослідники зазначають, що сторони мусіли зважати одна на одну, оскільки уряд спирався на підтримку парламентської більшості, без згоди якої жодне рішення не можна було прийняти, а президент Франції мав в своєму розпорядженні ст. 12 Конституції, яка надавала йому право після консультацій з прем'єр-міністром та головами палат оголосити розпуск Національних зборів. Важливим також чинником було те, що періоди когабітації не були тривалими в часі.

Означена ситуація у Франції не була якимось винятковим, окремим випадком. Досвід цілого ряду країн з напівпрезидентською формою правління[4] свідчить, що подібна ситуація може статися будь-коли. Підтвердженням тому є Республіка Польща. Коли восени 2005 президентом РП було обрано Леха Качинського[5], а його партія "Право і справедливість" отримала відносну більшість на парламентських виборах і сформувала коаліційний уряд, президент домінував в системі виконавчої влади. Він поміняв популярного в країні прем'єр-міністра К.Марцінкевіча на свого брата Ярослава Качинського (лідера партії ПіС). Однак, коли після дострокових виборів у жовтні 2007 року відносну перемогу на виборах отримала "Громадянська платформа" і її лідер Д.Туск очолив уряд (16.11.07р.), у Польщі склалась ситуація когабітації. Слід констатувати, що рівень політичної культури польської еліти відрізняється від французької, тому на інституційному і персональному рівнях у РП в умовах когабітації виникають постійні напруження між президентом та прем'єр-міністром/урядом, які місцями переростають у відкрите протистояння.

Таблиця

Показники діяльності президента Республіки Польща

	2006	2007	2008	2009
Законодавчі ініціативи президента	15	15	6	1
Кількість вето, накладених президентом	1	1	12	2

Реальні ситуації когабітації виникли в Україні лише за часів, коли президентом країни було обрано В.Ющенко. Це пов'язано із вступом в дію змін до Конституції, які було прийнято 8.12.2004 р. («Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV). Власне ці зміни дозволили формувати політичним партіям, які пройшли до парламенту, більшість і відповідно – уряд. Перша ситуація когабітації охоплює період з 04.08.2006

і до 18.12.2007, коли більшість була сформована на основі Партії регіонів, а на чолі уряду був В.Янукович. Друга ситуація фактично склалась у зв'язку із формуванням наступного уряду – Ю.Тимошенко з 18.12.2007. Остання ситуація є унікальною, оскільки більшість в парламенті мають партії, які підтримували діючого президента на виборах, які на певному етапі активно використовували його популярність для збільшення свого електорального результату. Власне пропрезидентські партії і сформували уряд. Однак, практична взаємодія президента і прем'єр-міністра/уряду носить яскраво виражений когабітаційний характер. Причин тому є багато. Однією з головних є персональна конкуренція політиків за спільний електорат, яка набула форми інституційного протистояння і спричинила потужну іманентну політичну кризу в країні.

Усвідомлення французькими політиками можливих загроз стабільності політичної системи внаслідок когабітації зумовили, що Ф.Міттерна почав ініціювати скорочення терміну перебування президента при владі з 7 до 5 років, щоб в такий спосіб уникати когабітації. Подібну ініціативу висунув і президент Ж.Ширак, який власне і зумів у 2000 році на референдумі отримати необхідну підтримку французів. Внаслідок цього другий свій президентський термін він мав тривалістю 5 років. Варто звернути увагу і на практику включення до урядів не партійних кандидатів та представників опозиційних сил, що так само сприяло зменшенню напруги та рівня протистояння на інституційному та персональному рівнях у Франції під час ситуації когабітації.

Україна має цілком інший досвід поведінки політичних акторів в умовах когабітації. Партія регіонів на початку 2007 року почала проводити активну роботу по штучному збільшенню кількості депутатів в урядовій більшості. Частина депутатів не приховували бажання отримати конституційну більшість і провести зміни до Конституції. Ю.Тимошенко шляхом конституційних змін прагнула збільшити обсяг повноважень прем'єр-міністра і обмежити компетенцію президента. Обговорювались і інші варіанти внесення змін до Конституції, які зумовлювались актуальними емоціями, інтересами протистояння з президентом (зокрема, варіант обрання президента в парламенті – А.Р.). Протистояння між прем'єр-міністром і президентом у 2008 році перейшло допустимі межі і почало нагадувати відкриту боротьбу на знищення один одного, як в інституційному, так місцями і персональному іміджовому плані.

При цьому слід зазначити, що В.Ющенко, подібно як і Л.Качинський в РП, не зуміли, в силу різних причин, відійти від свого позиціонування в якості лідера однієї політичної сили. Навпаки вони все зробили для своєї «прив'язки» в першому випадку з НСНУ, в другому випадку з партією Право і справедливість. Тобто, вони не зуміли стати політично нейтральними, відповідно – політичними арбітрами. Тим самим вони поставили себе особисто і інститут президента в дуже хитку позицію.

Нашу думку будь-які зміни до Конституції повинні проходити суспільне і зокрема експертне обговорення, а не лишатися виключною прерогативою

політиків та залежних від них юристів та коментаторів. Оскільки у більшості існує формальна згода на збереження напівпрезидентської форми правління, ми повинні визнати можливість ситуації когабітації в майбутньому. Більше того саму ситуацію слід розглядати поважно, прораховуючи всю гамму можливих наслідків. Власне тому, ми вважаємо, що когабітація має розглядатися в якості самостійного політичного інституту. Підстави для такого висновку нам дає неоінституціоналізм, який активно поширився в політичній науці з кінця ХХ ст. Зокрема, засновники цього напрямку Дж.Марч та Й.Олсен під політичним інститутом розуміють сукупність норм, правил і шаблонів поведінки, які визначають відповідні дії у межах відносин між ролями та ситуаціями, володіють певним репертуаром процедур[6]. На наш погляд, цінності та правила слід розглядати як різновид норм, що регламентують позицію інституту в системі політичного поля та поведінку індивідів у межах конкретного інституту. Щодо когабітації ми можемо говорити про наявність спільних характеристик, що властиві різним державам з напівпрезидентською формою правління. Також, формування когабітації зумовлюється діючими нормами конституції, які одночасно здатні регулювати і не регулювати відповідні відносини. Стосовно ситуації в Україні ми можемо говорити, що когабітація є одночасно формальним і неформальним політичним інститутом внаслідок певної заданості конституцією та в силу ситуативних особливостей конкретних випадків. Відповідно ми маємо констатувати, що когабітація передбачає інституційне напруження по лінії глава держави – прем'єр міністр/уряд, між партійне напруження та здатне призводити до між персональної напруги. Тому, спроби встановити виключно парламентсько-президентський або президентсько-парламентський варіант цієї моделі нічого не дадуть щодо уникнення повторення ситуації когабітації. І в першому, і в другому випадку інституційна конструкція формування в парламенті більшості з наступним утворенням уряду, будуть в окреслених випадках сприяти утворенню ситуації когабітації. Президентський проект Конституції України, внесений до Верховної Ради 31.03.2009 р. у статтях 97 та 128 фактично це визнає. Відповідно пропонується вирішення ситуації з допомогою відтворення всіх положень французької моделі, а не лише окремих фрагментів, що було зроблено в діючій Конституції.

Таким чином, збереження в Україні напівпрезидентської форми правління, не залежно від варіанту парламентсько-президентська чи президентсько-парламентська, буде передбачати існування когабітації. Для уникнення значних політичних ризиків, інститут когабітації має стати в нашій країні формальним з чіткими правовими нормами регулювання. Також, на нашу думку, повноваження інститутів влади не повинні жорстко закріплюватися в основному законі, подібно як норма урядів більшості, яка декларована, а на практиці ми сьогодні маємо справу з класичним варіантом уряду меншості. Навпаки, мають бути закладені гнучкі параметри взаємовідносин, враховуючи ймовірність когабітаційних ситуацій. Також слід чітко окреслити системи контролю та балансів, щоб не допустити

абсолютизації владних повноважень в руках лідера одного з владних інститутів.

1. Lijphart A. Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries. – New Haven & London: Yale University Press, 1999. – P.121. 2. Сапторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів / Пер. з 2-го англ.вид. – К.: АртЕк, 2001. – С. 118-119. 3. The Nature of Party Government. A Comparative European Perspective / Edit. by J.Blondel & M.Cotta. – PALGRAVE, 2000. – P. 80. 4. Ситуація когабітації описана була щодо напівпрезидентської форми правління у Франції. Однак, політико-інституційні параметри відмінних політичних позицій глави держави та більшості в парламенті властиві всім формам правління. Виключення будуть складати країни з парламентською формою правління де главою держави є монарх. 5. Л.Качинський приступив до виконання обов'язків президента 23.12.2005 р. 6. March J.G., Olsen P. Rediscovering institutions: The organizational basis of politics. – New York: Free Press, 1989. – P.21-22.

О. Ю. Бульба, М. В. Цюрупа

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В УКРАЇНІ ЯК КРАЇНІ «МОЛОДОЇ ДЕМОКРАТІЇ»: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМУ

Стаття присвячена аналізу становлення, суперечностей та тенденцій змін місця і ролі інституту президентства в країнах «молодої демократії».

Ключові слова: президентство, інститут президента, "молода демократія"

У зв'язку з гострими дебатами в Україні щодо місця, ролі, функцій інституту президентства в системі державної влади доцільно слід звернутись до теоретичних засад президентства та детальніше розібрати внутрішні суперечності, інтенції діяльності президентів, сильні і слабкі сторони цього владного інституту, які об'єктивно обумовлені специфікою виконавчої гілки.

Інститут президента виник і сформувався у США в середині XVIII століття у результаті реалізації прагнення народу Сполучених Штатів до встановлення сильної демократичної державної влади. Президента стали обирати на загальних виборах і він почав об'єднувати у одній особі функції глави держави та глави уряду. Стаття II, I розділу Конституції США довірила федеральну виконавчу владу президентові, незалежному від Конгресу (за всю історію США за процедурою імпічменту не було усунуто жодного президента).

Влада президентів США була настільки потужною, що їх почали вважати «демократичними монархами», а корпорація CNN у червні 2009 р. створила передачу щодо влади нинішнього президента Барака Обами, яка, начебто, більша ніж у колишніх російських царів. Президентська воля у